

DE ACTUALITEIT VAN ORANJES APOLOGIE

Verschenen in een liber amicorum (**EEN VORSTELIJK ARCHIVARIS**, Waanders Uitgevers, Zwolle, 2003) t.g.v. afscheid Bernard Woelderink, directeur van het Koninklijk Huisarchief.

De herontdekking van de nationale identiteit

Geruime tijd was de nationale identiteit onder intellectuelen een non-issue. De politicoloog De Beus spreekt van de blinde vlek waarmee hij en zijn vakgenoten behept waren^I. Maar sinds de jaren tachtig is er sprake van een kentering. De belangstelling is zelfs zodanig dat volgens Van Ginkel de discussies over een Nederlandse identiteit sindsdien ‘een renaissance’ beleven en zich zouden kenmerken door ‘een nieuwe intensiteit en lading’.^{II}

Deze herontdekking van de nationale identiteit is overigens niet zo verwonderlijk. Zo heeft de Europese integratie nog geen Europese democratie opgeleverd. Hoewel er sprake is van een verschuiving van de natiestaat in de richting van de natie als cultuurgemeenschap is de natiestaat nog steeds de exclusieve drager van de parlementaire democratie. Verschijnselen als individualisering, mondialisering en de erosie van de nationale soevereiniteit blijken bovendien de behoefte aan een herkenbare eigen nationale identiteit juist te versterken. Tevens hebben de spanningen die de ongekend grote instroom van immigranten van de laatste decennia hier en elders oproept aangetoond dat de integratie van vreemde culturen binnen één staatsverband allerminst vanzelf gaat. In recente publicaties wordt vaak verwezen naar de samenhang tussen het politieke systeem en zijn culturele bedding.^{III} Dit bevestigt nog eens dat alléén binnen de cultuurhistorische context een zinnige discussie mogelijk is over de democratie en de nationale instituties.

De onvolledigheid van het constitutioneel patriottisme

Een voorbeeld van de huidige zorg over het integrerende vermogen van de moderne samenleving in samenhang met de democratie biedt het artikel van de jurist Afshin Ellian in het NRC HANDELSBLAD. Hij is zeer kritisch over het ‘multiculturele paradigma’ en hij zou liever zien dat we trots zouden zijn op wat ons in Nederland bindt.^{IV} Voor hem zijn dat de Nederlandse taal en de constitutie. Ellian zoekt de basis voor de publieke identiteit en voor een vernieuwd elan van het burgerschap primair in een oriëntatie op de grondwet en hij verwijst naar de plaats die de grondwet in de Amerikaanse samenleving inneemt.

Als reactie hierop stelt Sjoerd de Jong in zijn column onder de titel: ‘De Grondwet is geen heilige tekst’ dat de grondrechten daarvoor in onze grondwet te abstract geformuleerd zijn, dat deze dus om interpretatie vragen en dat ze soms op gespannen voet staan met elkaar.^V Een belangrijk verschil tussen de V.S. en Nederland vindt hij ook dat de Amerikaanse grondwet tevens de stichtingsakte van de natie is. Ellian mag dan wel betreuren dat er bij zijn initiatie tot Nederlander geen ritueel bestond waarin de eed op de grondwet een rol speelde, maar volgens De Jong is de vraag eerder wat hij deed op de eerste Koninginnedag van zijn Nederlanderschap. Nederland is immers een constitutionele monarchie en geen republiek zoals de Verenigde Staten, die gesticht is met een grondwet die utopisch verwijst naar een totaal nieuwe nationale toekomst zoals ‘The American Dream’.

In elk geval doet Ellians suggestie sterk denken aan het constitutioneel patriottisme dat ook door de Duitse filosoof J. Habermas bepleit wordt. Maar negentiende eeuwse Nederlandse liberalen moesten al ervaren dat de viering van de grondwet als band die de natie samenhoudt onvoldoende en te intellectualistisch is om een breed publiek te mobiliseren.

De herwaardering van de nationale mythe en een moderne mythologie

Hoewel rationalisten van nature geneigd zijn dit te negeren, impliceert het bestaan van naties het bestaan van nationale mythen. Deze mythen kunnen functioneren als effectief kristallisatiepunt

voor het culturele zelfbeeld van volken.^{VI} De stelling van Hobsbawm dat nationale identiteiten constructies zijn, geldt ipso facto voor nationale mythen, die geformuleerd en al naar de tijdsomstandigheden weer geherformuleerd kunnen worden.^{VII} In ons land vormt de Oranjemythe hierop geen uitzondering. In de tweede helft van de negentiende eeuw toen men zich in Nederland bezorgd maakte over de gevolgen van de verzuiling en de klassenstrijd voor de nationale eenheid zagen we dat het Oranjehuis door de burgerij als integratiefactor naar voren werd geschoven. Historici waaronder Fruin gaven een historische legitimatie van de Oranjemythe. In de jaren dertig onder dreiging van fascisme en nationaal-socialisme werd Oranje symbool voor anti-totalitair denken. Ook vooraanstaande sociaal-democraten zoals Vorrink en Wiardi Beckman benadrukten toen dat waardering voor de nationale saamhorigheidsgevoelens respect voor het koningshuis inhield. In de daaropvolgende oorlogsjaren zou de Oranjemythe in de persoon van Wilhelmina als 'Moeder van het Verzet' zijn apotheose beleven.

De herontdekking van de nationale identiteit valt samen met zorg om de vitaliteit van de democratie in verband met de verzwakking van de sociale cohesie. Ook de moderne samenleving heeft voor een minimale samenhang en inspiratie mythen nodig, hoewel het zinnig kan zijn oude mythen weer anders te belichten. Paul Cliteur signaleert terecht dat ik pleit voor moderne mythologie en ik meen me daarmee in zeer goed gezelschap te bevinden.^{VIII} We zouden verder nog te rade kunnen gaan bij de Britten die een studie publiceerden onder de titel: 'Renewing our identity'^{IX}. Zelfs Tony Blair liet zich hierin niet onbetuigd.

Orangisme als inspiratie voor een civic religion

Terugkomend op de verschillen tussen de Nederlandse en de Amerikaanse grondwet schuilt het essentiële verschil hierin dat de laatste als stichtingsakte van de natie onderdeel is van de Amerikaanse ontstaansmythe. De Grondwet en de vlag staan voor 'the American dream' en 'the American way of life', met het grote vertrouwen in de wet en het geloof in de democratie en in de ongekende mogelijkheden die de V.S. zijn inwoners zou bieden. Kortom het vormt de 'civic religion' van het land waardoor de Amerikaanse 'smeltkroes' een natie geworden is, dus meer dan een optelsom van individuen.

De Jong heeft gelijk dat Nederland niet gesticht is op een utopie, dat de grondwet geen deel uit maakt van onze ontstaansmythe en dat er niet zoiets bestaat als een 'Hollandse Droom'. Maar met reden stelt Willem Frijhoff hiertegen over 'dat de samenhang van Nederland als natie in een aantal verhaalstructuren ligt die even zovele rasters van de culturele werkelijkheid vormen, en daarom zowel een historische als een toekomst gericht dimensie hebben' en 'Er zijn genoeg narratives die Nederland als cultuurnatie vormgeven en emotioneel verankeren.'^X Het duidelijkste voorbeeld hiervan is zonder twijfel de Oranjemythe.

Hoewel de tekst van onze grondwet slechts een puur staatkundig kader biedt, had De Jong Ellian op het bestaan kunnen wijzen van inspirerende, oude teksten, die duidelijk gerelateerd zijn aan de Oranjemythe zoals de Apologie van Willem van Oranje uit 1581, het Plakkaat van Verlatighe dat de Staten-Generaal in dezelfde tijd opstelden en de tekst van de Unie van Utrecht. In deze teksten wordt de voor die tijd uiterst revolutionaire stelling verdedigd dat de volken er niet voor de vorsten zijn maar dat het omgekeerde het geval is, wordt tirannie verworpen en spreekt men zich uit voor vrijheid en verdraagzaamheid lang voordat er sprake was van de Amerikaanse 'Declaration of Independence' of de Franse 'Déclaration des droits de l'homme et du citoyen'. Sterker, de opstellers van de constitutie van de V.S. werden er door geïnspireerd en Alexander Hamilton verwees er naar in 'The Federalist'^{XI}

Het is natuurlijk een vorm van culturele barbarij dat onze geschiedenis tegenwoordig zo verwaarloosd wordt. Terecht stelt Paul Scheffer: 'Mocht elk idee van herinnering verloren gaan, dan is democratie onmogelijk geworden'^{XII}. Inhoudelijk gezien is het een gemiste kans dat er niet een preambule op de grondwet bestaat waarin met trots verwezen wordt naar de Apologie.

Maar de actuele maatschappelijke ontwikkelingen dagen ons uit nieuwe mogelijkheden te benutten om het Nederlandse burgerschap een beziel kader te bieden. Het kan niet anders dan

dat de Oranjemythe daarvoor de natuurlijke inspiratiebron is. In de beste Nederlandse tradities zou daarvoor ook het particuliere initiatief ingeschakeld kunnen worden. De Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau en de Oranjeverenigingen zouden bijvoorbeeld een bijzondere leerstoel 'Oranje en de nationale identiteit' in het leven kunnen roepen. Het Koninklijk Huis Archief zou nieuwe studenten elk jaar kunnen berichten wat het Archief voor hun studie te bieden heeft. Er zou een compilatie gemaakt kunnen worden van genoemde beroemde historische teksten met als kern de essentie van de Apologie. Deze zou vervolgens achttienjarige en nieuw, ingeburgerde Nederlanders tijdens een feestelijk ritueel ter hand gesteld kunnen worden. Koninginnedag zou in dit opzicht ook bewust een meer inhoudelijke oriëntatie kunnen krijgen door tijdens een jaarlijkse lezing of symposium de vraag aan de orde te doen stellen naar de consequenties van de ideeën van de grondleggers van onze staat voor de wereld van vandaag en morgen. Jonge kunstenaars en schrijvers zouden voorts uitgedaagd kunnen worden voor een 'concours' een hierop geïnspireerd thema tot uitgangspunt van hun werk te nemen.

In een tijd van mondialisering en multiculturaliteit is het begrip natie als illusie van etnische verwantschap in zijn exclusiviteit uiteraard passé. De Franse historicus Renan sprak al van 'een groep solidair verbonden mensen', Dominique Schnapper spreekt van een 'communauté des citoyens' en Benedict Anderson van een 'imagined community'^{xiii}. Elke van deze aanduidingen staat voor een aspect. De vitaliteit van de democratie vereist in elk geval vitaal burgerschap. Zo'n burgerschap dient in de huidige pluriforme samenleving gevoed te worden door een inclusieve 'civic religion' waarin het culturele erfgoed een inspirerende plaats inneemt en men zich via de nationale mythe met elkaar verbonden weet als participanten in een gemeenschappelijk project.

Coos Huijsen

20 januari 2003

^I Beus, Jos de, 'Politologie heeft blinde vlek voor het nationale'. In de Volkskrant, 28 december 1994.

^{II} Van Ginkel, 'Op zoek naar eigenheid'. Sdu Uitgevers, Den Haag, 1999, blz. 286.

^{III} Paul Scheffer, 'Nederland als een open deur'. In NRC HANDELSBLAD, 7 januari 1995. 'Land zonder spiegel. Over de politieke cultuur in Nederland' in 'Het nut van Nederland'. Bert Bakker, Amsterdam, 1996.

^{IV} Afshin Ellian, 'Leve de monoculturele rechtsstaat'. In NRC HANDELSBLAD, 30 november 2002.

^V Sjoerd de Jong, 'De Grondwet is geen heilige tekst'. In NRC HANDELSBLAD, 3 december 2002.

^{VI} Anthony Smith, 'National Identity'. Penguin Books, Londen, 1991.

^{VII} E.J. Hobsbawm, 'Nation and Nationalism since 1780'. Cambridge University Press, 1990.

^{VIII} Paul Cliteur, 'Moderne Papoea's'. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002, blz. 208 verwijst ook naar Leszek Kolakowski zelf verder Gabriel Marcel zie verder Coos Huijsen in 'Oranjemythe, een postmodern fenomeen. Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 2001.

^{IX} Mark Leonard, 'Britain TM-Renewing our identity'. Londen, 1997.

^X Willem Frijhoff, 'Eigenzinnig Nederland' in 'De nationale staat, onhoudbaar, maar onmisbaar?' Assen, 1996 blz. 142-143.

^{XI} Alexander Hamilton, James Madison & John Jay, 'The Federalist, or new constitution'. Everyman's library, Londen/New York, last reprinted 1965.

^{XII} Paul Scheffer, 'Land zonder spiegel'. In 'Het nut van Nederland'. Bert Bakker, Amsterdam, 1996, blz. 37.

^{XIII} Benedict Anderson, 'Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism'. Verso, Londen, 1994. Ernest Renan in rede aan Sorbonne: 'Que'est-ce que une nation?' 1882. Dominique Schnapper, 'La Communauté des Citoyens. Sur l'idée moderne de nation'. Gallimard, Parijs, 1994,